

alapítványoktól remélt gépjuttatásokat. Ismerve az adományozók lelkivilágát, ez – szinte biztosra vehetően – így következett volna be. A másik megjelölt ok finoman szólva is mondvasznált: mint akkor hangzották, nehezen tudták volna a gépek oda-vissza szállítását – akár heti 1-2 alkalommal is – megoldani. Mindez továbbá azért is kérdéses, mert a kölcsönzési ajánlat tartós átadást jelentett volna mindaddig, amíg Algyó is megkapja a saját gépeit.

Források

Magángyűjtemények

- Bokor András: Az alapítók névjegyzéke 1947. április 20., Repülés nyilvántartó napló-főkönyv, 1948–1949. Interjú.
- Döme Béla: Eredeti okmányok (személyes anyag). 1946–1949. Lapkivágások. Interjú.
- dr. Süveges Ernő: Levél. Az algyói motoros repülőiskola növendékeinek felvételéhez politikai hozzájárulás kérése és a névsor az MDP Káder Osztályához Szeged, illetve a válasz. Interjú.

– Csapó Béla interjú.

Irodalom

- SZABÓ JÓZSEF: *Repülési lexikon*. I–II. kötet. Budapest, 1991, Akadémiai Könyvkiadó.
- CSANÁDI–NAGYVÁRADI–WINKLER: *A magyar repülés története*. Budapest, 1974, Műszaki Könyvkiadó.
- Telekkönyvi betét A/Birtoklap és B/Tulajdoni lap, Algyó 3343 sz. és a 20 232/1949. sz. határozat.

Sajtóforrások

- Szegedi Népszava*, 1946. jan. 14., jún. 18., nov. 1., nov. 10., 1947. nov. 27.
- Szegedi Kis Újság*, 1947. ápr. 7., ápr. 23.
- Repülés*, 1986/11. sz.; Magyar Repülés, 1948. dec. 10.
- Délmagyarország*, 1947. ápr., szept. 14., nov. 26., dec. 21., 1948. ápr. 28., aug. 14., aug. 28., szept. 24., szept. 28., okt. 12. és 13., nov. 3., valamint 1996. okt. 22.
- Szegedi Hírlap*, 1948. aug. 28., szept. 24.

MIKLÓS PÉTER

Újszentiván 1848/49-es történetéhez

A szőregi uradalomhoz tartozó Szentivánt 1746-ban nyilvánították önálló községgé. A történeti kutatások szerint a mai Újszentiván területére 1783-ban költöztek át a szerbek, s Ószentivánon (ma Tiszasziget) szegedi származású dohánytermesztő magyarok telepedtek meg. A Tiszasziget történetében megjelent tanulmányában Géczi Lajos azonban fölveti, hogy (a mai) Újszentiván jött létre előbb, s a betelepülő szegedi dohánykertészek hozták létre új községet.¹ Két adat a kérdés vizsgálatához: 1. A szőregi szerb ortodox plébánián őrzött 1758-as vizitációs jegyzőkönyvben Arsenije Radojevsky Szentivánon Szent Györgyről nevezett

szerb templomot írt le. Az újszentiváni szerb templomban található díszes szertartáskönyvet – bejegyzése szerint – Jovan Jovanović pópa adományozta az egyházközségnek 1765-ben.² Ez két csemény még az 1783-ban megkötött szerződés³ előtti években történt, minden kétséget kizáróan Újszentivánon, hiszen szerb templom Ószentivánon soha nem volt. 2. Az 1784–87-es, II. József-féle népszámlálás során Szentivánon 53 házat, 62 családot, 358 „görög nem egyesült” (ortodox) vallású lakost (köztük egy papot és egy nemest is) jegyezték föl.⁴ Ez a település, a lakosság nemzetiségi-vallási összetétele alapján a mai Újszentiván.

Újszentiván első lakói szerbek voltak, rajnai frank eredetű németek az 1800–1810-es években, magyarok az 1840–1850-es években költöztek a faluba. Fényes Elek 1839-ben így írta le a községet: „rác-z-német falu Szegedhez délre egy órányira: 100 kath., 562 n. c. óhitű, 4 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, 27 5/8 jobbágytelekkel.”⁵ Napjainkra a lakosság nemzetiségi megoszlása jelentősen módosult. 1922 és 1930 között a szerb lakosság mintegy fele optált, átköltözött Jugoszláviába.⁶ 1944-ben és 1946-ban a német származásúak többségét kitelepítették.⁷ Újszentiván az ötvenes évektől többségében magyarlakta település. A táblázat a falu népességének vallási hovatartozását mutatja be a 19. század első felében. A vallások nemzetiségekhez köthetőik: ortodox szerbek és római katolikus németek, magyarok.

Év	Ortodox	Katolikus	Egyéb
1787	358 (100,0%)	-	-
1825	514 (92,2%)	43 (7,8%)	-
1839	562 (84,4%)	100 (15%)	4 (0,6%)
1850	568 (84,1%)	100 (14,9%)	7 (1%)
1858	653 (78,3%)	175 (21%)	5 (0,7%)

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc eseményei Újszentivánt is érintették, a helyi eseményeket érintőlegesen tárgyalta Marjanucz László és Szántó Imre.⁸ Nemzetiségi összetétele miatt különösen kényes pont volt a falu. Szerbek, németek, magyarok éltek itt, elkülönülve és – Bálint Sándor szavaival –, „majdnem törzsi zárttságban”.⁹ A délvidéki szerbek független, politikailag szabad nemzetként akartak válni és létrehozni az autonóm Szerb Vajdaságot, kiszakadva a magyar államból. A mozgalmat Djordje Stratimiroviæ tábornok és Josif Rajaëia karlócai pátriárka vezette. E törekvések és a magyar nacionalista jelszavak egymás ellen fordították a Bánát nemzetiségeit (szerb, magyar, román, német), fölbo-

rították a békés együttélést. A bécsi udvar – látszólag – támogatta a nemzetiségek követelésit, s így fönn tudta tartani hatalmát a soknemzetiségű Magyar Királyságban.

1849 januárjára a szerb fölkélok szinte az egész Bánátot elfoglalták Todoroviæ tábornok vezetésével.¹⁰ Szőreget és Újszegedet 1849. február 9-én szállták meg, de Hadik Gusztáv ezredes vezetésével a magyar nemzetőrök és honvédek február 11-én Újszegedről, február 13-án pedig Szőregről és Szentivánról szorították ki az osztrák-szerb erőket.¹¹ Ezzel sikerült egy időre megállítani a délvidéki szerb terjeszkedést, ám a falut néhány napon belül ismét megszállták a szerb fegyveresek. 1849 februárjára így emlékezett Osztróvszky József, az 1840-es évek szegedi közéletének egyik meghatározó alakja: „Február 9-én Szőregről az ott helyőrségen levő szegedi nemzetőri századot a szerbek megtámadva, hazakergették; 11-én pedig Szegedet ágyúzták Újszegedről; noha – mint tudva van – e szemtelen vakmerőségünknek megadták az árát, mert a szegedi nemzetőrök egyrésze a már szotyékos Tisza jegén életveszély közt át menve vagy hetvenet leöldösött, mire a sereg futásban keresett és talált menedéket, meg sem állva Szőregrig. Harmadnapra pedig gr. Hadik Gusztáv ezredes foglalta el ostrommal Szőreget és Szentivánt leégetve mindkét helységet. A szerb és rác had itt futásban találta egyedüli menekvését, elvesztve egy pár ágyút és számos halottat.”¹²

1849. március 15-én a kormány gróf Hadik Gusztáv helyére Perczel Mórt nevezte ki a Szeged és Szabadka környékén összehívott csapatok – a későbbi IV. hadtest – parancsnokává. Az új parancsnok célja a szerb fölkélok Tisza-Maros szögéből való kiszorítása volt.¹³ Perczel és hadteste március 22-én visszafoglalta Szőreget, Deszket és Újszentivánt. Az 1849. augusztus 5-én vívott szőregi csata után Haynau báró katonái szállták meg a térséget.¹⁴ Osztrák források

2001/XIII. 5–8.

alapján a magyarok vesztesége ezen a napon 4-5000 halottra és sebesültre, valamint 3-4000 fogolyra tehető.

1849 márciusában – a szerb fölkelők és a magyar honvédek közötti harc során – a szentiváni lakóházak többsége és a Szent Györgynek szentelt, paticsfalú szerb (ortodox) templom leégett.¹⁵ A háborús helyzet ellenére a szőregi uradalom és Szentiván gazdasági élete nem állt meg. G. Tóth Ilona közelmúltban megjelent forrásgyűjteményében olvasható, hogy gróf Batthyány Kázmér kormánybiztos elrendelte az elmenekült szőregi, szentiváni, deszki és gyálai szerb gazdák elhagyott földjeinek kiadását művelésre. Elsősorban helyi zselléreknek, illetve bácskai magyar (vagy magyar érzelmű) menekülteknek.¹⁶ Két hirdetés, amely a Szege-di Hírlap hasábjain jelent meg 1849 májusában. „Az ugynevezett térvári tóból f. hó 17-én a vedresházi majorsági földön, 50 lánchnyi szántóföld egészben vagy darabokban, f. évi october végéig lefizetendő ár mellett elárvereztetni fog; ugyszinte az új-szent-iváni ráczoktól hátrahagyott kész vetések is. A venni kívánkozók biztosítékkal ellátva, a fentemlített napon az ó-szent-iváni faluháznál jelentsék magukat. A szőreghi álladalmi tisztség.”¹⁷ A szerb földek azonban első alkalommal nem keltek el, s az uradalom vezetősége egy héttel később – a száraz rőzsével együtt – ismét meghirdette. „Rőzse cladás. Új- és Ó- Szent-Iván közt a faszor mellett jó száraz rőzse, úgy 50 kocsi-ra való szombaton a többet ígérőnek el fog adatni. Ugyanott az napon a szent-iváni rétből hátralévő vetések árvereltetni fognak. A szőreghi álladalmi tisztség által.”¹⁸

Ugyancsak a Szege-di Hírlap lapjain olvashatjuk – Bánát, a ráczok pünkösdi királysága alatt címmel, B. B. monogramú (?) szerző tollából – az 1849. évi márciusi Perczel Mór-féle győztes hadjárat eseményei kapcsán Újszentivánról: „És miután Szőregh, Szent-Iván, Gyála, Zombor s. a. t.

tanúi lőnek a határőrök vitézségének, volt futás, volt bozsékolás, s ezer átok azok fejére, kik mind ezeknek kezdői, s okai voltak.”¹⁹ A nyelvtörténész, néprajztudós Hunfalvy Pál így írt az észak-bánati falvakról 1849 júliusában: „...Újszegedről lehet már Szőreget, Újszentivánt, Oszentivánt, Gyálát, mind magyar helységeket látni, melyek most romokban hevernek.”²⁰ 1849. július 28-án fölrobbant az újszegedi puska-porraktár, az eset részleteit Habermann Gusztáv és Péter László foglalta össze.²¹ Ruzsoly József közleményéből tudjuk, hogy a személyi károk összeírására Vadász Manó polgármester (két) küldöttséget szervezett. A szerencsétlenség következtében elhunytak között találunk újszentiváni lakost is: Nagy Mihály Jánost. Följegyezték róla, hogy édesapja, „Nagy Mihály szegény sorsú”.²²

A Csongrád Megyei Levéltárban (CsML) Újszentiván és a környező települések – Oszentiván, Vedresháza, Térvár – 1848/49-es történetével kapcsolatban csak néhány dokumentum van. Ezek az iratok is megjelentek G. Tóth Ilona említett összállításában.²³ Madarász László, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja 1849. január 26-án, Debrecenben kelt levelében hangsúlyozza a Közlöny című hivatalos lap terjesztésének fontosságát. A levél melléklete: „Állomás: Szeged. Vidéke: Tápé, Dorozsma, Algyó, Szőregh, Vedresháza, Sz. Ivány.”²⁴ Újszentivánon a postai szolgálatot a Biringer, a Nátly és a Schmerzel család látta el a 19. században. Gräbeldinger Anton falutörténeti kutató szerint az egykori postaállomás emléket őrzi a Szállás dűlőnév.

1849 júliusában a kormánnyal együtt a hadsereg nagy része is Szegedre érkezett. Aulich Lajos hadügyminiszter elrendelte a táborállításhoz szükséges fa kitermelését „a Tiszántúl fekvő Szőreghi erdőből kellő mennyiségben”.²⁵ Több, mint kétszáz napszám munkához is látott a vedresházi erdőben. Duschek Ferenc pénzügyminiszter

1849. július 21-én írt levelet Szeged város tanácsának: „Az álladalmi erdőt az illy tömeges, és minden felügyelet nélküli csoport szabály nélküli pusztításának ki tenni nem akarván, meg hagyom a' városi hatóságnak, hogy az említett favágásokat a' Szőreghi álladalmi tisztségnek felügyelete, és útmutatása szerént tellyesíttesse.”²⁶

A szegedi püspöki levéltár (SzCsPL) őriz két egyházhatalmasági jelentést, amelyek a szőregi plébánia és filiái – köztük Újszentiván – állapotáról tudósítanak 1849 júniusában, azaz Perczel hadjárata után, de az augusztusi szőregi csata előtt. Mindkét levél a Makón székelő püspöki helynök, Róka József kanonok tájékoztatására íródott.²⁷ Kreminger Antal prépost, palánki plébános, szegedi alesperes 1849. június 7-én kelt jelentésében Béba és Szőreg plébániáinak helyzetéről tudósított. Újszentiván kapcsán leégett kápolnáról, iskoláról, tanítói házról írt. „Szőregh, az anyaegyház, Deszk, Ó-Szentiván, Újszentiván, Térvár egészen leégték s eddig lakatlanok. Leégett templom, kápolnák Deszken s Újszentiványon s az iskola, pap, kántor vagy tanító házak.”²⁸

Követs Endre – akinek neve Andor és András alakban is olvasható a korabeli dokumentumokban – szőregi plébános 1849. június 20-án írta meg levelét, amelyben a szőregi plébánia és leányegyházai állapotát részletezi. Újszentiván leégéséről ad hírt, de fontos, hogy a katolikusok között már magyarokat is említ, nem csak németeket. Fényes Elek tíz évvel korábbi leírása nem tudósít magyar lakosokról (még nem laktak a faluban, vagy létszámuk egészen elenyésző volt). „Új Sz. Ivány egészen a lángok marta-léka lón, a magyarok és németek, kik ott léteztek, kivévn egynehányan, Szegedre menekültek, de jelenleg visszatérnek. Térvár. Kisebb fiók helység fele elégett, a többi épen maradt, a lakosok kiknek házaik elégték Ráczkeresztúron foglalnak helyet.”²⁹

Említést érdemel Nátly József (1801–

1871) személye. Újszentiváni német családból származott, a faluban voltak birtokai, s 1858 és 1868 között a község jegyzőjeként tevékenykedett. Nátly József az első Szeged környéki tájszógyűjtő, a nyelvújítási harcok résztvevőjeként ismert. Irodalmi és nyelvészeti tevékenységét Bálint Sándor, Putnoky Imre és Péter László dolgozta föl.³⁰ Postatisztként szolgált tizenhat éves kora óta, 1848-ban a magyar kormány szolgálatába lépett. 1848 novemberétől a – varasdi és temesvári postakerületek összevonásával létrejött – szegedi postaigazgatóság vezetője, majd 1849 júliusában a kormány szegedi tartózkodása idején országos főposta-igazgató volt, az első független magyar postaszervezet irányítója.³¹ A szabadságharc bukása után rövid törökországi emigrációra kényszerült. Emlékét a község háza falán elhelyezett márványtábla őrzi: „Németnek született, és a magyar nyelv szerelmese lett.”³²

Összegezve tehát Újszentiván jelentős anyagi kárt, több ütközetet (1849. február, március és augusztus) és a község teljes leégését élte át a szabadságharc napjaiban. A falu lakosságának nagy részét kitevő szerbek legtöbbször elmenekült. A német eredetű Nátly József, Újszentiván híres szülőtte a szabadságharc közigazgatásának egyik vezetőjeként segítette a független magyar kormányt. Megállapítható, hogy a település mindhárom nemzetisége: szerb, német és magyar – összefogva, vagy egymással szemben állva – küzdött a polgári jogokért és a szabadságért, a modern Magyarország megteremtéséért.

Jegyzetek

- ¹ GÉCZI LAJOS: Szentiván a felszabadulástól a zálogba adásig 1718–1781. = Gárgyánné Lampert Magdolna (szerk.): *Tiszasziget története*. Tiszasziget, 2000. 103–104., MIKLÓS PÉTER: *Tiszasziget története*. (Ismeretetés.) *Honismeret*, 2001. 4. sz. 107–108.
- ² MIKLÓS PÉTER: Újszentiván vallási élete a 19. században. *Honismeret*, 2000. 5. sz. 69.

- ³ A szentiváni pusztát Szeged város 1781-től bérelte, de a szerződést csak 1783. március 5-én írták alá.
- ⁴ KOVÁCH GÉZA: A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716–1848. *Dél-alföldi évszázadok* 11. Szeged, 1998. 106.
- ⁵ FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolt részeknek mostani állapotja*. 4. köt. Pest, 1839. 401–403.
- ⁶ KRUNITY MIHÁLY: Mozaikok és adalékok az újszentiváni szerbség történetéhez. *Csongrád Megyei Honismereti Híradó*, 1990. 105–124., Oltvai Ferenc: A Csanád vármegyei szerb optások ügye (1922–1930). In Zombori István (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Szeged, 1991. 169–175.
- ⁷ Az újszentiváni németiség történetének és néprajzának személyes hangvételű összefoglalása: GRÄBELDINGER, ANTON: *Heimatbuch Újszentiván*. Bad Reichenhall, 1981. (Kézírtos magyar fordítása Patik István munkája.), PÉTER LÁSZLÓ: *Heimatbuch Újszentiván*. Délmagyarország, 1991. június 15.
- ⁸ MARJANUCZ LÁSZLÓ: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc helyi vonatkozásai. In Gárgyánné Lampert Magdolna (szerk.): *Tiszasziget története*. Tiszasziget, 2000. 132–135., SZÁNTÓ IMRE: A polgári forradalom és szabadságharc időszaka Szőregen. In Hegyi András (szerk.): *Szőreg és népe*. Szeged, 1977. 109–121.
- ⁹ BÁLINT SÁNDOR: *A szögedi nemzet*. 1. köt. Szeged, 1976. 247.
- ¹⁰ OLVHÁRY ÖDÖN: *A magyar függetlenségi harc 1848/49-ben a Délvidéken*. Budapest, 1902. 127–130.
- ¹¹ SZÁNTÓ IMRE: *Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből 11. Szeged, 1987. 114–115., PÉTER LÁSZLÓ: *Az ezeréves Szőreg*. Szeged–Szőreg, 2001. 163–187.
- ¹² Osztróvszky József levele a szabadságharcról. In Osztróvszky József: *Reform, forradalom, kiegyezés*. Sajtó alá rendezte Ruszoly József. Szeged, 1993. /Szegedi arccék, 1./ 101.
- ¹³ FARKAS JÓZSEF (szerk.): *Szeged története*. 2. köt. Szeged, 1985. 788.
- ¹⁴ A csata leírása egy orosz főtiszt szemszögéből: ZELENYECKIJ, VLGYIMIR: *A szegedi csata*. Fordította és közzétette Fenyvesi István. Szegedi Műhely, 1991. 1–4. sz. 123–130.
- ¹⁵ Az újszentiváni szerb ortodox egyházközség Historia Domusa alapján, Krunity Mihály főesperes szívességéből.
- ¹⁶ G. TÓTH ILONA: *Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből 28. Szeged, 2000. 330–332.
- ¹⁷ *Szegedi Hírlap*. 1849. május 16.
- ¹⁸ *Szegedi Hírlap*. 1849. május 23.
- ¹⁹ *Szegedi Hírlap*. 1849. május 9.
- ²⁰ HUNFALVY PÁL: *Napló 1848/49*. Budapest, 1986. 293–294.
- ²¹ HABERMANN GUSZTÁV: *Az újszegedi löporrobbanás*. Somogyi-könyvtári Műhely, 1980. 4. sz. 110–117., PÉTER LÁSZLÓ: Újszeged, 125 éve. In *Szőregi délutánok*. Budapest, 1994. 75–77.
- ²² RUSZOLY JÓZSEF: Az újszegedi „lobbanás” polgári áldozatai. In *A Város és polgára*. Szeged múltjából 6. Szeged, 1999. 37.
- ²³ Vö. G. Tóth Ilona: i. m. (Mutató alapján.)
- ²⁴ *CsML Szeged Város Tanácsának iratai*. 180/1849. február 1.
- ²⁵ *CsML Szeged Város Tanácsának iratai*. 1092/1849. július 22.
- ²⁶ *CsML Szeged Város Tanácsának iratai*. 1090/1849. július 22.
- ²⁷ MIKLÓS PÉTER: Adalékok a szőregi római katolikus plébánia 1848/49-es történetéhez. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2000. 1–4. sz. 153–162.
- ²⁸ *SzCsPL Egyházközségekre vonatkozó régi iratok*. Szőreg, 30. sz. (374/1849)
- ²⁹ *SzCsPL Egyházközségekre vonatkozó régi iratok*. Szőreg, 32. sz. (650/1849)
- ³⁰ PUTNOKY IMRE: Nátly József. *Magyar Nyelv*, 1915. 20–22., Péter László: Nátly József. In *Mindörökké Szeged*. Budapest, 1997. 193–202.
- ³¹ MIKLÓS PÉTER: Nátly József, a szabadságharc postaigazgatója. *Belvedere Meridionale*, 2000. 7–8. sz. 4–10.
- ³² VECSENYÉS JÁNOS: Nátly Józsefre emlékeztek Újszentivánon. *Honismeret*, 1992. 2. sz. 111.